

The Armenian Center
for National and International Studies

Ռազմավարական և ազգային հետազոտությունների
հայկական կենտրոն

Армянский центр стратегических и
национальных исследований

**ՄԵԿ ՏԱՐԻ ԱՆՑ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՄՆ-ՈՒՄ**

**ONE YEAR LATER: THE PSYCHOLOGY OF
COMPARATIVE CHANGE IN ARMENIA AND THE US**

մարտ 2009թ.
Երեւան

Ներկայացված տեսակետները միմիայն անհատ հոդվածագիրներինն են, և կարող են չհամընկնել կենտրոնի դիրքորոշումների հետ:

© 2009, Ռազմավարական և ազգային հետազոտությունների հայկական կենտրոն:
Հոդվածի կամ նրա առանձին հատվածների հրատարակումը առանց ՌԱՀՀԿ-ի գրավոր թույլտվության արգելվում է:

© 2009, Армянский центр стратегических и национальных исследований.
Публикация статьи или отдельных ее частей без письменного разрешения АЦНИ запрещена.

© 2009, Armenian Center for National and International Studies.
This publication may not be reproduced or published, in whole or in part, without the express written consent of the Center.

ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
Մարտ 2009

MONOGRAPH
March 2009

Սյուզաննա Բարսեղյան
Արմինե Ղազարյան
Ռիչարդ Կիրակոսյան

Syuzanna Barseghian
Armine Ghazarian
Richard Giragosian

**Ռազմավարական եւ ազգային հետազոտությունների
հայկական կենտրոն**

**The Armenian Center
for National and International Studies**

Հոդվածագրի տեսակետները կարող են չհամընկնել ՌԱՀՀԿ դիրքորոշումներին:

© 2009, Ռազմավարական եւ ազգային հետազոտությունների հայկական կենտրոն
Հոդվածի կամ նրա առանձին հատվածների հրատարակումը
առանց ՌԱՀՀԿ-ի գրավոր թույլտվության՝ արգելվում է:

© 2009, Армянский центр стратегических и национальных исследований
Публикация статьи или отдельных ее частей
без письменного разрешения АЦНИ запрещена.

© 2009, Armenian Center for National and International Studies
This publication may not be reproduced or published, in whole
or in part, without the express written consent of the Center.

ՄԵԿ ՏԱՐԻ ԱՆՑ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՄՆ-ում

Նախաբան

Մարտի 1-ի ողբերգական իրադարձություններից հետո Հայաստանը շարունակում է դիմակայել չլուծված հետընտրական ճգնաժամի երկարատև ազդեցությանը: Չնայած նրան, որ խթանված են 2008 թվականի փետրվարին կայացած նախագահական ընտրություններով, որոնք լայնորեն քննադատվեցին ազատ եւ արդար չլինելու համար, Հայաստանի հետընտրական ճգնաժամի հիմնական պատճառներն իրենց մեջ ներառում են մի շարք չլուծված խնդիրներ՝ լայնացող սոցիալ-տնտեսական անհավասարությունից մինչև ակնհայտ քաղաքական բեւեռացում:

Անմիջապես ընտրություններին հաջորդած օրերի ընթացքում տեղում ձեռնարկված միջոցառումները մեծապես անսպասելի էին: Ինքնաբուխ հանրահավաքներն ու ընդդիմության կազմակերպած ցույցերը՝ որպես «ժողովրդական շարժում», Հայաստանի իշխանությունների կողմից ընկալվեցին իբրև իրենց իշխանության սպառնալիք եւ իրենց հեղինակությանն ուղղված մարտահրավեր: Սա իր մեջ պարունակում էր վտանգավոր անհեռատեսություն, չնայած խաղաղ եւ օրինապահ ցույցերը պետք է ընկալվեն որպես առողջ եւ դիսամիկ ժողովրդավարության նշան, որտեղ անհամաձայնությունը եւ, նույնիսկ, օրենքի շրջանակներում գործող ընդդիմությունը հարգված են:

Այսպիսով, ընտրական գործընթացը եւ հետընտրական ճգնաժամի առկայությունը կարելորդվեցին ավելին, քան իրական արդյունքները: Եվ ի տարբերություն մյուս ընտրությունների, 2008 թվականի նախագահական ընտրարշավը Էապես տարբերվում էր, քանի որ հասարակական անտարբերությունը վերանում էր: Այս երեւույթն առավել ակնհայտ դարձավ վերջին մի քանի տարիների ընթացքում կուտակված եւ աճող սոցիալական դժգոհության հենքին, սակայն այն բռնկվեց միայն նորովի միավորված ընդդիմության ի հայտ գալով, որն իր հետ բերել էր «փոփոխության օրակարգ»:

Այս փոփոխության օրակարգը կարելորդվեց իշխանությունների՝ «գաղափարախոսական իմաստը ոչնչացնելու» ռազմավարության, հասարակական եւ քաղաքացիական ակտիվությունը թուլացնելու եւ պառակտելու դեմ պայքարով:

Այս ռազմավարությունն արդյունավետ էր ավելի խորը եւ միասնական գաղափարախոսության զարգացումը կասեցնելու համար եւ ուղղված էր ընդդիմության՝ հասարակության սոցիալական եւ քաղաքական բեւեռացումն օգտագործելու կարողությունները սահմանափակելուն:

Այս համատեքստում Հայաստանում եւ ԱՄՆ-ում համեմատական փոփոխության հոգեբանության հետաքրքիր գուգահեռներ կարելի է տանել: Հայաստանի դեպքում քաղաքական փոփոխության հոգեբանության շարժիչ ուժը ժողովրդի արթնացումն է, իսկ սահմանումը՝ անտարբերությունից եւ պասիվությունից հոգնած բնակչությունը: Ամերիկյան քաղաքականության դեպքում Բարաք Օբամայի նախագահական արշավը նույնպես ներկայացրեց փոփոխության օրակարգ, որն ուղղված էր բնակչության մեծամասնությանը՝ խոստանալով Բուշի աշխատակազմի ութ տարիներից հետո փոխել ուղղությունը: Եվ որպես փոփոխության թեկնածու՝ Օբաման ի վիճակի եղավ միավորել եւ արթնացնել Ամերիկայի ժողովրդին, որը ներգրավված չէր քաղաքականության մեջ եւ բավականին անտարբեր էր դարձել:

Սակայն Հայաստանում ժողովրդավարության ամրապնդմամբ եւ անվտանգության կայունությամբ շահագրգռված բոլոր կողմերի համար կարելու մարտահրավեր է այն փաստը, որ ճգնաժամը բավականին հեռու է լուծված լինելուց: Հավասարապես անհանգստացնող է նաեւ, որ կան կենսահույզ մի շարք չլուծված հիմնախնդիրներ, որոնցից հատկապես արժե նշել ունեցվածքի անհավասարության աճը եւ արմատավորված կոռուպցիան:

Իշխանությունների համար նոր քաղաքականության մշակումը ճգնաժամի հաղթահարման հրատապ միջոց է, որն ունակ պետք է լինի էական փոփոխություն կատարել, եւ արտացոլել նոր քաղաքական ու սոցիալական իրականությունը, եւ Հայաստանի հասարակության բոլոր կողմերի ներգրավվածությամբ ձեռնամուխ լինել անկեղծ քաղաքական երկխոսությանը: Ընդդիմության համար նույնպես անհրաժեշտ է ընդունել երկխոսության անհրաժեշտության փաստը՝ հաշվի առնելով վերազարթոնք ապրող բնակչության սպասելիքներն ու պահանջները:

Մարտի 1-ից մեկ տարի անց արդեն հստակ է, որ հիմա Հայաստանը կանգնած է կարելու շրջադարձի առջեւ: Հասարակական հանրահավաքների ժամանակը կարող է ավարտվել, սակայն հիմա արդեն ժամանակն է Հայաստանի յուրաքանչյուր քաղաքացու համար ներգրավվել քաղաքականությանն ու ռազմավարությանը վերաբերող առողջ եւ օրինական քննարկումների մեջ: Ամենից կարելուն այն է, որ անհնար է վերադառնալ նախկինում եղած ստատուս քվոյին, սակայն պետք է լինի փոխակերպում՝ ժողովրդական բողոքից դեպի քաղաքական ներգրավվածություն կամ մասնակցություն: Հայաստանի «ժողովրդական քաղաքացիները» պետք է հնարավորություն ունենան դառնալու գործուն դերակատարներ, այլ ոչ թե քաղաքական համակարգի կրավորական հանդիսատեսներ:

2008-ի ՆԱԽԱԳԱՅԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սյուզաննա Բարսեղյան

2008թ. ՀՀ նախագահական ընտրությունները կարելի է համեմատել 1991թ.-ից հետո բոլոր նախագահական ընտրությունների հետ. ինչպես միշտ՝ խոստումներ ու նոր սպասելիքներ ընտրություններից ու թեկնածուներից, իշխանական եւ ընդդիմադիր թեկնածուներ, բազմազանություն ապահովող ու տեղեկատվական դաշտը զբաղեցնող այլ թեկնածուներ, անհավասար քարոզարշավ, ՉԼՄ-ների միակողմանի իշխանամետ լուսաբանում, իշխանական թեկնածուի միանշանակ հաղթանակը վկայակոչող սոցիոլոգիական տարբեր հարցումներ՝ իրականության հետ ակնհայտ անհամապատասխանությամբ, թեկնածուների՝ միմյանց «ոչնչացնելու» մարտավարություն, ընտրական քարոզարշավի խոչընդոտներ, քարոզարշավի վրա ծախսվող գումարների անվերահսկելիություն, ընտրակաշառք, վարչական լծակների օգտագործում, կեղծիքներով ու բռնությամբ ուղեկցվող ընտրական գործընթաց, ընտրությունների պաշտոնական արդյունքների հետ անհամաձայն ընդդիմություն, բողոքարկում, դիտորդների եւ միջազգային կառույցների դրական գնահատական, հանրահավաքներ, իշխանությունների կողմից բռնության գործադրմամբ դրանք «ցրում» **(աննախադեպը, թերեւս, ուժի կիրառման խստությունն էր եւ 10 զոհերը)**:

2008-ի նախընտրական եւ ընտրական ողջ գործընթացը նույնպես ընթանում էր այս տրամաբանությամբ: Սակայն այս ընտրություններն առանձնահատուկ էին հենց նրանով, որ ողջ նախընտրական եւ հետընտրական շրջանը չուղեկցվեց ապատիայով, ինչպես նախորդ նախագահական ընտրությունների ժամանակ: Իսկ հետընտրական փուլում սկսվեց քաղաքացիական-հոգեբանական մի գործընթաց, որը իշխանությունը փորձեց սահմանել պետական իշխանության յուրացում, հեղափոխության փորձ, իսկ ընդդիմությունն այն անվանեց համաժողովրդական շարժում:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում 1991թ.-ից հետո նախագահական բոլոր ընտրություններն անցել են նույն տրամաբանությամբ. ընդդիմությունը (ըստ ոչ պաշտոնական տվյալների եւ նույնիսկ հասարակության գիտակցության մեջ) միշտ հաղթանակ է տարել իշխանական թեկնածուի հանդեպ, սակայն ընտրությունը կատարվել է ոչ միայն եւ ոչ այնքան **ի պաշտպանություն** տվյալ ընդդիմադիր թեկնածուի, այլ **ի հեճուկս** իշխանականի, ոչ թե «**համար**», այլ «**ընդդեմ**» կար-

գախոսով: Կարելի է ասել, որ ՀՀ քաղաքացին անկախության տարիներին (բացի 1991թ.) ընտրությունների միջոցով հնարավորություն չի ունեցել ընտրելու իր նախընտրած առաջնորդին, այսինքն նա չի ընտրել, այլ քվեարկել է այս կամ այն թեկնածուի օգտին: 2008-ի նախագահական ընտրությունները հենց առանձնացան նրանով, որ քաղաքացին վերջապես զգաց, որ ինքը կարող է շատ բան փոխել. քաղաքացին, հասարակությունը դարձան քաղաքական կյանքի գործոն: Իհարկե, դա ողջունելի է, սակայն այդ գործոնը պիտի լինի ուժեղ եւ ինքնուրույն, որպեսզի այն չհարկվի քաղաքական նպատակներով, չօգտագործվի նպատակահարմարության համար:

Վերջին տարիներին Հայաստանի սոցիալ-քաղաքական իրավիճակի բավականին կայուն բնույթի եւ սոցիալ-հոգեբանական մթնոլորտի հավասարակշռվածության մասին իշխանությունների կողմից, տարբեր հետազոտությունների արդյունքներով եւ ՉԼՄ-ներով մատուցվող տեղեկատվությանը հակառակ՝ հասարակությունում (համենայնդեպս՝ նրա զգալի հատվածի շրջանում) հասունացել է դժգոհություն, թե ինչպես են ընթանում երկրի գործերը, հատկապես՝ սոցիալ-տնտեսական ոլորտում: Չնայած պետական վիճակագրական տվյալները վկայում են, որ վերջին տարիներին գրանցվում է երկնիշ տնտեսական աճ, սակայն հայաստանցիների մեծամասնության նյութական հնարավորությունների եւ սոցիալական ինքնազգացողության մեջ քիչ բան է փոխվում դեպի դրական կողմը:

Հարկ է նշել, որ հասարակության մեջ աճող դժգոհությունն իր գազաթնակետին է հասել ընտրություններից առաջ եւ հետո, սակայն այն առկա է եղել տարիների ընթացքում, բայց հայտնվեց առաջնորդ՝ ճիշտ տեղում եւ ճիշտ ժամանակին, եւ այդ դժգոհությունը դրսևորվել է նոր «օրակարգով» եւ այն արհեստական չէ՝ դրդված կամ փաթաթված որեւէ մեկի կողմից: Ինչպես ցույց են տալիս Հայաստանում իրականացվող տարբեր հետազոտությունները, այս կամ այն խնդիրների վերաբերյալ հասարակական դժգոհությունն առկա է մշտապես եւ կտրուկ փոփոխություններ չի կրել ընտրական ժամանակահատվածներում: Այսպես՝ դժգոհության մեծ տեսակարար կշիռ կա ժողովրդավարական զարգացումից: Քաղաքացիների մեծ մասը համարում է, որ երկրի գործերն ընթանում են ոչ ճիշտ ուղով, տնտեսական աճը չի ազդել քաղաքացիների կենսամակարդակի վրա, ավելին՝ սեփական ընտանիքի ֆինանսական դրությունը մեծամասնությունը գնահատում է որպես բացասական փոփոխություններ, քան՝ դրական: Հասարակական մեծ դժգոհությունը պայմանավորված չէ միայն սոցիալ-տնտեսական իրավիճակով, այլ նաեւ երկրում ժողովրդավարության զարգացման ուղեգծով: Քաղաքացիների մեծամասնությունը դժգոհ է ժողովրդավարական բարեփոխումներից:

Հայ հասարակության համար զուգահեռաբար սկսել է ձեւավորվել փոփոխությունների պահանջմունքը, ինչն առաջին հերթին պայմանավորված է ակնհայտ դրական փոփոխությունների բացակայությամբ: Միաժամանակ շարունակաբար եւ բավականին կայուն ձեւով իշխանությունների կողմից տարվում է «ապագադափարականացման» միտում, ինչը հանգեցնում է այս կամ այն ուղղություններին հարող մարդկանց թվաքանակի կրճատմանը, ինչն էլ իր հերթին նվազեցնում է քաղաքական-քաղաքացիական ակտիվությունը: Այդ իրավիճակում չափազանց դժվարանում է ձեւավորել որեւէ համախմբող գաղափարախոսություն, որը կարող է ներդաշնակորեն ներառել տարբեր քաղաքական-գաղափարական կազմավորումների եւ կարելորդ՝ դառնալ «մեծամասնության» գաղափարախոսությունը: Հասարակության հատվածականության երեւույթը պայմանավորված է նաեւ քաղաքական դաշտի ծայրահեղ բեվեռացմամբ, ինչպես նաեւ սոցիալական բեւեռացմամբ՝ հարուստների ու աղքատների, այսպես կոչված՝ միջին խավի չձեւավորմամբ:

Նկատի առնելով վերոնշյալ իրավիճակը (ապատիա), թերեւս, իշխանությունները հավանական է են համարել, որ լուրջ անկայունություն եւ ընդդիմադիր տրամադրությունների ժայթքում կլինի, եթե նույնիսկ երկրում վատանա սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը: Նշյալ մտայնությունը համոզմունք է առաջացրել առաջին հերթին՝ քանի որ ակնկալվել է, որ չկա որեւէ սուբյեկտ, ով ի վիճակի կլինի խտացնել, կուտակել հասարակության բողոքական, ընդդիմադիր ներուժը, երկրորդ՝ քանի որ ընդդիմանալու առարկան այդքան էլ ակնհայտ չէ եւ հասկանալի չէ, թե ով է իրականում պատասխանատվություն կրում այս կամ այն գործողությունների (կամ դրանց բացակայության) համար: Երրորդ՝ քանի որ «բարեփոխումների» ողջ ընթացքում հայաստանցիները կուտակել են ամենատարբեր արտակարգ իրավիճակներում գոյատևելու հարուստ փորձ, եւ այսօր շատ քիչ բան կարող է դրդել նրանց ակտիվ ընդդիմության եւ որեւէ վճռական ինքնահամարագվող գործողությունների՝ ողջ երկրի ընդգրկմամբ, իսկ պերմանենտ ընդդիմադիր ակտիվության դրսեւորումները չեն կարող լուրջ ազդեցություն ունենալ երկրում ձեւավորված մթնոլորտի վրա:

Քաղաքացիական չկայացած հասարակության անդամներն անտարբեր են քաղաքական գործընթացների, սեփական իրավունքների ոտնահարման դեպքերի, սոցիալական արդարության եւ այլ հարցերի հանդեպ: Ապատիայի վիճակում հայտնված հասարակությանը շատ հեշտ է մղել կոռուպցիայի: Սակայն մեր հասարակությունը մի տարօրինակ վարքագիծ ունի. նա նպաստում է ընտրակեղծիքներին, ընտրակաշառքներին, սակայն միաժամանակ կեղծված ընտրությունների հետ չհամակերպվելով՝ դուրս է գալիս պայքարի: Եթե իշխանություն-

ները վարչական լծակներից բացի չունենան մարդկային ռեսուրսներ, ում վրա կարող են հենվել, ապա կեղծիքների հնարավորությունը անհամեմատ կնվազի: Ընդդիմադիր առաջնորդի խնդիրը պետք է լինի նաեւ ուղղորդել մարդկանց ոչ միայն նախընտրական փուլում՝ ձայներ ստանալու, եւ հետընտրական փուլում՝ պայքարի աջակցություն ստանալու, այլեւ շատ ավելի մեծ եւ ընտրություններից շատ ավելի առաջ՝ դարձնելով նրանց *գործոն, այլ ոչ թե գործիք*:

Սակայն 2008-ի նախագահական ընտրությունների շուրջ ծավալված իրադարձությունների զարգացումները տարբերվեցին այս առումով. ընդհանուր առմամբ՝ տպավորություն էր ստեղծվել, որ այսօրվա Հայաստանում շատերը համակերպվել են բողոքի ցանկացած ձեւի եւ հասարակական-քաղաքական կյանքում մասնակցության անօգուտ լինելու հետ եւ կյանքի լավագույն ռազմավարություն են ընտրել ձեւավորված կարգերին հարմարվելը: Սակայն քաղաքացիների մեծամասնությունը ցույց տվեց, որ չի պատրաստվում այլեւս ապրել այդպես: Նրանք ցուցադրեցին բավական կենսաուժ, փոփոխությունների եւ քաղաքականության մեջ ինքնահիացման ձգտում:

Սակայն ամենամեծ մտահոգությունը հետեւյալն է. հիասթափությունը, որը կարող է առաջանալ ապատիայի վիճակից արթնացած զանգվածի շրջանում, վտանգավոր է ողջ հասարակության համար: Եվ անհրաժեշտ է դասեր քաղել նման զարգացումներից: Կարելուր հետեւությունն այս գործընթացից այն էր, որ ընդդիմադիր նման գործելակերպն այլեւս օրինակ չի կարող լինել նոր ընդդիմության համար: Նոր ընդդիմություն, որն անհրաժեշտաբար պետք է առաջանա եւ լինի բոլորովին այլ որակի, այլ մոտեցումներով եւ ոճով: Մյուս կողմից էլ՝ հասարակական գիտակցության մեջ այնքան է արմատացել ընդդիմադիրի նմանօրինակ «կերպարը»՝ խիստ ծայրահեղ (ռադիկալ), զգայական, իշխանական յուրաքանչյուր գործ եւ գործողություն հերքող, որ դրանից տարբերվող՝ ավելի ոչ ծայրահեղ, ոչ զգայական, հստակ ծրագրերով, իրատեսական մոտեցումներով առաջնորդը կամ քաղաքական ուժը **շատ մեծ դժվարությամբ կզբաղեցնի «նոր ընդդիմության» իր տեղը:**

ՆԱԽԱԳԱՐԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՐԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Արմինե Ղազարյան

Հայաստանում ընտրական մշակույթի առանձնահատկությունները

Հայաստանում առկա ընտրական մշակույթն ունի իր հստակ առանձնահատկությունները: Ընտրությունների անբաժանելի մասն են կազմում անհավասար պայքարի համար բոլոր լծակները՝ իշխողից մինչեւ ծանոթներ, հարազատներ, թաղային եւ ոչ թաղային հեղինակություններ, ընտրակաշառքներ, ահաբեկումներ, ընտրատեղամաս ուղեկցություններ, ընտրակեղծիքներ՝ պարզագույնից մինչեւ վերջին նորամուծությունները: Վերջերս այդ մշակույթն ամբողջացել է եւս մի քանի համալրումներով՝ մեծաքանակ պարտեկային ոստիկանների եւ ՀՀ ոստիկանության Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի վարչության (6-րդ վարչություն) աշխատակիցների՝ «կարմիր բերետավորների» ներկայությամբ, որոնք 2004-ի ապրիլի 12-ից հետո, երբ Բաղրամյան պողոտայում «քշեցին» ընդդիմության հանրահավաքի մասնակիցներին, դարձել են քաղաքական մշակույթի շատ կարեւոր բաղադրամաս:

Սարսափելի բացասական հոգեբանական ազդեցություն է ունենում քաղաքում հատուկ ջոկատայինների ներկայությունը: Եվ հուզական, եւ բանական մակարդակներում տպավորությունը սարսափազդու է, վախի զգացողությունը՝ ակնբախ: Ուժային կառույցների ավտոմեքենաների առկայությունը ժողովրդի մեջ սադրանքի եւ անպաշտպանվածության զգացողություն է առաջացնում: Վախի այդպիսի մթնոլորտ հաջողվում է ստեղծել եւ այն նպատակահարմար է, քանի որ.

- կլինեին բնակիչներ, որոնք չեն մասնակցի ընտրություններին՝ փորձանքից հեռու մնալու սկզբունքով, որոնց քվեաթերթիկները կօգտագործեն
- ինքնըստինքյան իշխանական «ճնշող» PR է թեկնածուներից մեկի օգտին:

Հայաստանում ցանկացած ընտրություն (ՏԻՄ-ից մինչեւ նախագահական) հաստատել է հատուկ բանաձեւ եւ քրեական կարգուկանոն՝ կարեւոր չէ, թե ով է ընտրվում՝ գող, խուլիգան, անգրագետ, միայն թե **իշխանական թեկնածուն լինի**: Այսպես, ՀՀ-ում ընտրություններով հաստատվեց **իշխանությամբ իշխանություն ձեւավորելու ավանդույթ**:

Յետընտրական քաղաքական դաշտում ընդգծված կարծրատիպերը

Յետընտրական շրջանում կատարված իրադարձությունները հասարակության մեջ ամրապնդեցին արդեն իսկ գոյություն ունեցող որոշ կարծրատիպեր, որոնք վտանգավոր են եւ քայքայիչ միտումներ ունեն փոքր ժողովրդի համար: Հասարակության այն մասը, որն անմիջականորեն հետեւել է դեպքերին կամ որեւէ առնչություն, մասնակցություն է ունեցել, առանձնացնում է «մենք» եւ «նրանք» տարաբաժանումները՝ որպես հակառակ կողմեր, օրինակ՝ «ներկա իշխանություն», «ներկա կառավարություն», «ղարաբաղցիներ», «հայաստանցիներ», «ոստիկաններ», «Հայլուր» եւ այլն: Խորանում, արմատանում են բացասական դիրքորոշումներն ու վերաբերմունքը ոստիկանության եւ, առհասարակ, պետական համակարգի հատուկ ծառայությունների ու ծառայողների նկատմամբ:

Մեկ այլ հետաքրքիր երեւույթ է ընդգծվում հասարակության մեջ՝ վարքային կարծրատիպեր, որում հստակ արտահայտված են կամային հոգեբանական մի շարք հատկանիշներ: Միտումը նույն «մենքի» մեջ միմյանց պաշտպանելու գաղափարն է՝ վարքագծի միջոցով.

1. Կա արտահայտված համարձակություն անհատական մակարդակում, անհատական վարքագծում՝ բողոք-դիմադրության երանգով:
2. Վարքային կարծրատիպեր խմբային մակարդակների. դժգոհության կազմակերպված արտահայտում, ըմբոստություն կամ խմբով՝ ըմբոստության ճնշում:

Ազգի մեջ «թշնամու կերպարի» ստեղծում

Նախընտրական ժամանակահատվածում նպատակաուղղված ձեւով իշխանության կողմից հասարակության մեջ տարածել էին «վախի» մթնոլորտը՝ արտահայտվելու նախընտրելի թեկնածուի մասին:

Օրեր շարունակ իրականացվել են գաղափարախոսական աշխատանքներ՝ ամրապնդելով այն դրույթը, որ Ազատության հրապարակում հանցագործ զանգված է, խեղաթյուրված, աղավաղված, ներշնչվող, անգաղափար, զոմբիացվող, թմրամուլ, իրավախախտ. նման բնութագրումներով **ազգի «դիմազիծը»** ներկայացնելը հակազգային քարոզ է, ազգի հեղինակազրկում, վարկաբեկում: Նույն մարտավարությունը՝ հոգեբանական գրոհը, գործում է հետմարտիմեկյան ժամանակահատվածում, երբ պաշտոնական լրատվամիջոցները կատարվածը պարբերաբար անվանում են «մարտի 1-ի զանգվածային անկարգություններ», ինչը ենթադրում է, որ դատական համակարգում

ունեն կազմակերպված անկարգության «մեղավորներ», եւ ոչ թե այլախոհության համար ձերբակալվածներ:

Նմանատիպ քարոզչական աշխատանքները նույն ազգի հանդեպ առավել վտանգավոր են, առանց այդ էլ «հայը պակասություն չի զգում» իր ազգին ծայրահեղորեն վերաբերվելու՝ գերազնահատելու կամ թերազնահատելու, իսկ ազգի մեջ «թշնամու կերպարի» ստեղծմամբ՝ **խաթարվում է սոցիալ-հոգեբանական հավասարակշռությունը եւ ձուլվելու փոխարեն ենթագիտակցորեն միտում է առաջանում պառակտվելու** (յուրաքանչյուր հայ կձգտի խեղաթյուրված կերպարի հետ միաձուլումից դուրս գալու, «ազատվելու»՝ չկարելորելով ով, երբ, ինչի համար, ում մասին եւ ինչ պայմաններում է «կայցրել բացասական պիտակներ»):

«Շարժման» առանձնահատկությունները

1988-ին «շարժում» էր, հսկա շարժում, ժողովրդի հոգեբանական «արթնացում»: 20 տարի հետո եւս կա «շարժում», որն այլ ենթատեքստում է «ծնվել», բայց կրկին **ունենք** ժողովրդի «հոգեբանական արթնացում»:

Առաջին շարժումն ակնհայտորեն **տեսակի պահպանման բովանդակությունն ունի**՝ ազգային համախմբում, միաձուլում, հստակ գաղափարախոսություններ, Հայաստան-Սփյուռք-Արցախ համագործակցություն: Իսկ այս շարժումն իր բովանդակությամբ տարիներ կուտակված բողոքի ժայթքումն էր, որն իր մեջ կարողացավ միավորել բոլոր դժգոհ, խնդիրներով ծանրաբեռնված շերտերին: Շարժումը գտավ առաջնորդին: Լ.Տեր-Պետրոսյանը կարողացավ հաղթահարել այն հուզական պատնեշը, որ կար իր եւ ժողովրդի միջեւ: Սակայն միեւնույն է՝ մնաց ընդդիմադիր մի հատված, մի ընտրախավ, որը կարիք ուներ նրա ապաշխարմանը, եւ այդ հատվածի միայն մի մասը մինչ ընտրությունները որոշեց նրան աջակցել, իսկ մյուս մասը՝ միայն անմիջապես ընտրություններից հետո՝ հիասթափվելով բացահայտ օրինախախտություններից: Փետրվարի 19-ից հետո Շարժման մեջ սոցիալական խնդիրների առաջնահերթությունն անցավ **հոգեբանականին**. արդարության, արժանապատվության, իրավունքների ոտնահարման համար օրեցօր համալրվում էր պայքարը, սաստկանում՝ բողոքը: Հետեւաբար շարժման ուղղությունը եւ իմաստը հստակեցվեց՝ **ժողովրդավարական «դրոշի» ներքո**: Հետագայում պայքարի ձեւն ու բավանդակությունն էլ բնականաբար պիտի համապատասխանեին «կազախոսին»:

Ակնհայտ է, որ ընդդիմության շարքերում շատերը՝ մի կողմ թողնելով անձնային համակրանքը, միացել են առաջին նախագահին միասնական նպատակի համար, ավելին, իր խոսքերով՝ «ինձ գործիք օգտագործեք՝ ազատվելու ներկայիս իշխանություններից ու նրանց ռեժիմի ժառանգորդներից»՝ մարդիկ շատ պարզ ընկալել են: Ժողովրդի որոշակի զանգված, գուցե ենթագիտակցորեն «տիրապետում է» նաեւ այն գաղափարին, որ Լ.Տեր-Պետրոսյանից իշխանությունը «ետ պահանջելը», «ետ ամենելը» ավելի «ոյուրին է», քան Ռ.Զոչարյանից եւ նրա ժառանգորդից: Այսինքն՝ ժողովուրդն օգտագործելու էր Լեւոն Տեր-Պետրոսյանին որպես իշխանափոխության «լավագույն թեկնածու» կամ «գործիք»՝ գիտակցելով, որ միայն նա կարող է պայքարել իշխող վարչակազմի դեմ, «իշխանություն» զավթած անձանց դեմ: Հետագայում՝ «գործն» ավարտելուց հետո, ժողովուրդը պայքարի սլաքը կուղղեր դեպի Լ.Տեր-Պետրոսյանը:

Ժամանակի մեջ օբյեկտիվորեն թուլանում է շարժումը, ժողովուրդը չի կարող տեսապես կլանված հետելել ընդդիմության պայքարին: Առօրյա հոգսերն ու խնդիրները լուծելու հրամայականով մարդիկ զբաղված են առաջնային պահանջմունքների բավարարմամբ: Սակայն, մյուս կողմից շարժումը թուլանում է, երբ առաջնորդը լրատվություն, խրախուսանք չի «փոխանցում» իր զանգվածին:

Մեկ տարի անց ե՛լ Շարժումը, ե՛լ արտախորհրդարանական ընդդիմության վաքրագիծը որոշակի փոփոխություններ են կրել, մասնավորապես առաջնահերթությունը քաղաքական հայացքների համար ձերբակալված անձանց ազատագրման խնդիրն է դարձել, որը նաեւ ընդդիմության եւ իշխանության «յուրահատուկ երկխոսության» կորիզն է, եւ եթե իշխանությունը չի ցանկանում այլ խնդիրների շուրջ բեւեռել ընդդիմության ուշադրությունը կամ հասարակական այլ հարաբերություններում ընդդիմության «աշխատանքը» կամ վերահսկողությունն ունենալ, ապա ամենահարմար «թեման» արդեն իսկ «ծեծված» ու հոգեբանորեն հասարակության «հանդուրժողականությունը» ձեռք բերած՝ քրեական շինծու գործերն են: Մեկ տարի անց կա Շարժումը, իսկ արտախորհրդարանական ընդդիմությունը փորձում է կայանալ՝ իր իսկ որդեգրած, որպես դրոշ գործածած **գաղափարների տրամաբանությամբ՝ ժողովրդավարությամբ**: Այսինքն՝ հին եւ «պայքարային» պաստառների փոխարեն ընդդիմությունը հրաժարվում է «արմատական» կերպարից եւ «նորոգում» է նորը՝ առավել չափավոր եւ «բանակցային» կերպարը, որն այս ընթացքում իրականացրել է խորհրդարանական ընդդիմություն «Ժառանգություն» կուսակցությունը: Հասարակության խիստ բեւեռացված ժամանակահատվածում այս երիտասարդ կուսակցությունն անդրադարձել է հասարակությանը հուզող գրեթե բոլոր հարցերին ե՛լ ԱԺ-ում, ե՛լ նրանից դուրս: Այն նոր ուժ

Ե, որը հավակնում է ընդդիմության դաշտում իր չափավոր դիրքերն ամրապնդել: Կարելոր նշանակություն ունի հոգեբանական այն առավելությունը, որ այդ ուժի անդամները, համակիրներն ու հետեւորդները քաղաքական դաշտում պատկառելի եւ հարգալից «կերպար» են վայելում: «Ժառանգությունը»՝ ընտրագանգվածը, եւ լինելով իրական ընդդիմություն, պահպանում է ժողովրդավար, ազատական, չափավոր ուժի առանձնահատկությունները: Ի վերջո, «Ժառանգությունը» շատ կարճ ժամանակահատվածում ստեղծել է խորհրդարանական ընդդիմության կերպար, որպիսին վերջին խորհրդարաններում չի եղել՝ նման «արտահայտիչ», գործուն ընդդիմադիր ուժ: Իր ստեղծած խորհրդարանական ընդդիմության կերպարով նա ժողովրդի մեջ ենթագիտակցորեն հավատ, վստահություն, դրական դաշտ է նախապատրաստում հետագա խորհրդարանական այլ ընդդիմադիր ուժերի նկատմամբ:

Նախագահական այս մեկ տարվա ընթացքում իշխանության բարեփոխումների փոխարեն՝ կադրային փոխատեղումներն ավելի են զայրացնում ժողովրդին, առավել եւս՝ տարբեր ոլորտներում նորանշանակ կադրերը գոյություն ունեցած ընտրության մեջ լավագույնները չեն: Եթե եղել է միջակ իշխանություն՝ միջակ կադրերով, ապա հիմա, ըստ փոփոխությունների՝ նշանակվող կադրերի, խրախուսվում է «վատագույնը», իսկ հասարակությունը «զգայուն» է այդ կերպարների հեղինակության, բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունների նկատմամբ: Ներքաղաքական խնդիրների առկայությամբ, ճնշմամբ նախագահի «կերպարի» ձեւավորման խնդրի հրամայականն էր՝ Ռ.Քոչարյանի հետ հոգեբանական «երկվորյակությունից» դուրս գալու նպատակով կատարել այդ «փոփոխությունները»: Նաեւ անհրաժեշտ էր արտաքին քաղաքական ոլորտում Քոչարյանի վարած քաղաքականության մեջ որոշ սկզբունքային հարցերի նկատմամբ կտրուկ եւ հակադիր մոտեցում ցուցաբերել՝ այլախոհ քայլ նախկին նախագահից առանձնանալու համար, օրինակ՝ Թուրքիայի նախագահին Հայաստան հրավիրելը, ԼՂ հիմնախնդրի շուրջ հռչակագիր կնքելը եւ այլն:

Հայաստանի իշխանություններն ունենալով լեգիտիմության եւ ներքաղաքական խնդիրներ, «հաղթանակները» փնտրելով դրսում՝ արտաքին քաղաքականության մեջ, եւ փորձելով որպես վարչակազմ ինքնահաստատվել, գործում են ճիշտ հակառակ քաղաքական տրամաբանությամբ: Բնականաբար, ենթադրվող քայլերը չեն կարող նույնը լինել եւ նույն արդյունքներն ակնկալելի չեն, ինչն ի գորու էր ձեռք բերել **կուռ հասարակության լեգիտիմ առաջնորդը**: Սոցիալական անբարենպաստ պայմաններում էլ, միեւնույն է, հասարակության ուշադրությունն երբեմն-երբեմն կամա թե ակամա ուղղված է արտաքին հարաբերությունների ոլորտին, կարծես անվստահության արտահայտություն իշխանությունների հանդեպ: Բոլոր դեպքերում այս ընթաց-

քում իշխանության մարտավարությունն այնպիսին է, որ վերահսկվող լրատվամիջոցներով հասարակությանը ընդդիմադիր դաշտից ոչ մի լրատվություն չի փոխանցվում, այլ գրեթե միայն արտաքին հարաբերությունների հետ կապված լուրեր, վերլուծություններ, այն էլ խիստ պաշտոնական եւ իշխանության շահերով պայմանավորված: Իսկ իրական բանակցային գործընթացների պատկերը «լղոզելով»՝ հատկապես ԼՂ հիմնախնդրի վերաբերյալ, հասարակության մեջ «անորոշության», ապատիայի վիճակներ էին սերմանվում: Սակայն ԼՂ հիմնահարցը ոչ միայն արտաքին հարաբերությունների շահարկումների առարկա է, այլ նաեւ **ներքաղաքական լուծումների հիմնաքար**: Այն իշխանափոխության հիմք է եղել, եւ այդ իշխանափոխությունն անմիջականորեն առնչվում է առաջին նախագահին, ով հանրահավաքային պայքարի դադարի մասին հայտարարեց՝ կապված հենց այս հիմնահարցի հետ: Դրանից հետո հասարակության մեջ ուշագրավ էր այն երեւույթը, որն իսկապես ընդգծվում է հոկտեմբերի 17-ից հետո. համատարած հետաքրքրություն ԼՂ հիմնահարցի նկատմամբ եւ այն էլ՝ բավականին ոչ միանշանակ հույզերով, խուճապային տրամադրություններով:

Ընդդիմության հանրահավաքների կասեցմամբ զանգվածն իր բողոքը չէր կարողանում արտահայտել, «մարմանդ» դժգոհություն կար, այն փոխակերպվում էր այլ ուղղությամբ, իսկ ուղղությունը, անշուշտ, մատնանշել էր «արմատական» ընդդիմության առաջնորդը: Ուշագրավ է հակասությունը. դա զանգվածների հոգեբանական առանձնահատկություն է եւ հետաքրքրաշարժ ու արտասովոր «շրջան» է կազմում: Առաջնորդն ասաց՝ ժամանակավորապես հրաժարվում ենք պայքարից, չենք խանգարում, եւ շարադրեց «պատճառը», զանգվածը «որսաց» խայծը եւ սկսեց հետելել, «զբաղվել» խնդրով՝ **ներգրավվածության բարձր մակարդակ դրսեւորելով**: Երկիրը հեղեղվեց խուճապային տրամադրություններով, վտանգի սպասում պարունակող վերլուծություններով, մեկնաբանություններով, խոսակցություններով: Միգուցե դա ներքին սոցիալական խնդիրների արտահայտման «պաշտպանական» շերտ էր նաեւ: Սակայն, եթե բոլոր քաղաքական վերլուծաբանները, քաղաքագետները բարձրաձայնում են մտավախություններ, եւ միաժամանակ դա անում է հասարակության ոչ քաղաքականացված մասը, միանշանակ կարելի է տեսնել պատճառը՝ **իշխանության նկատմամբ թերահավատությունը** ցանկացած խնդրի լուծման պարագայում, առավել եւս՝ օբյեկտիվորեն կամ դիտմամբ շրջանառվող ԼՂ հարցի հանդեպ **անվստահությունը**:

Արդեն մեկ տարի հանրությունը, ընդդիմությունն ու միջազգային կառույցներն արձանագրում են Հայաստանում քաղաքական ճգնաժամի, ընդդիմության եւ իշխանության միջեւ լարվածության առկայու-

թյան փաստը, ժողովրդի վատթարացող սոցիալ-հոգեբանական վիճակները, քայլերը՝ ոչ թե դեպի ժողովրդավարություն, այլ՝ հակառակ ուղղությամբ:

Այսպես թե այնպես՝ բոլոր երեք նախագահներն ունեն մեկ միասնական կապող օղակ, կամ խաչմերուկ, դա մարտի 1-ն է: Եվ ուզեն կամ չուզեն ասոցիացիաները ժողովրդի մեջ կան եւ որոշ ժամանակ հետո ժողովուրդը հաստատ ցանկություն կունենա ազատվելու այդ **ասոցիացիաներն առաջացնող կերպարներից**, ու ավելի «մաքուր» ու մեկ կտրուկ փոփոխություն ենթադրող կարգախոսով անձը կարող է համախմբել պառակտված, քայքայված, «հոգևած» եւ շերտավորված հասարակությանն ու ժողովրդին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏՈՆՏՐՈՎԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

Ռիչարդ Կիրակոսյան

Հայաստանի ամենակարեւոր զարգացումները կապված չեն ոչ ընտրության, ոչ էլ բուն քվեարկության հետ, այլ՝ ընտրարշավի, որն ընթանում էր բացահայտ անհավասար պայմաններում եւ փակ քաղաքական համակարգի առկայությամբ. սրանք առավել կարեւոր խնդիրներ են, քան ընտրակեղծիքների եւ այլ խախտումների հետ կապված մեկօրյա խնդիրները:

Ակնհայտ է, որ հետընտրական ճգնաժամը Հայաստանում, փետրվարի 19-ի նախագահական ընտրություններին հետեւած հանրահավաքների եւ հասարակական բողոքի ալիքից հետո, հանգեցրեց երեք առանձնահատուկ միտման: Առաջինը, որ հետընտրական ճգնաժամը հեռու է ավարտված լինելուց եւ փաստորեն շարունակվում է: Անկախ նրանից, թե ինչ կցանկանան կամ կհայտարարեն Հայաստանի իշխանական թեւի ներկայացուցիչները, ճգնաժամը դեռ առկա է, եւ հնարավորություն չկա վերադառնալ նախընտրական ստատուս քվոյին:

Երկրորդ՝ համապատասխան զարգացումը վերաբերում է Հայաստանի քաղաքական, սոցիալական եւ տնտեսական իրականությանը, ավելի ստույգ՝ հետընտրական ճգնաժամը վերհանեց եւ հաստատեց այսօրվա Հայաստանում աճող անհավասարության եւ եկամուտների ու հարստության (իշխանության, ուժի) անհավասար բաշխվածության նկատմամբ աճող դժգոհությունը, հիասթափությունն ու զայրույթը: Ինչպես նաեւ հետընտրական ճգնաժամը սկսեց ճնշում գոր-

ծաղրել Հայաստանի կառավարության վրա, քանի որ հասարակական դժգոհության մակարդակը բարձրացավ:

Սակայն երրորդ զարգացումը համեմատաբար տարբերվում է մյուսներից եւ բխում է այն փաստից, որ առկա քաղաքական իրավիճակը Հայաստանում շուտով կանգնելու է փոփոխության անհրաժեշտության առջեւ: Առկա քաղաքական իրավիճակը կփոխվի ինքնին, ինչպես նաեւ դրական փոփոխության, բարեփոխումների եւ առաջընթացի արդյունքում: Սա մարտահրավեր է նոր, հետքոչարյանական Հայաստանի ղեկավարության համար՝ շարժվելու առաջ՝ դեպի համաձայնության, այլ ոչ թե վախի վրա հիմնված ավելի բաց եւ արդար քաղաքական համակարգ:

Արտացոլելով Հայաստանի վիճակի իրականությունը՝ քաղաքական երկխոսությունը մնում է որպես իրական ժողովրդավարության միակ ճանապարհը:

Հայաստանում ժողովրդավարության ամրապնդմամբ եւ անվտանգության կայունությամբ շահագրգռված բոլոր կողմերի համար կարելու մարտահրավեր է այն փաստը, որ ճգնաժամը բավականին հեռու է լուծված լինելուց: Հավասարապես անհանգստացնող է նաեւ, որ կան կենսահույզ մի շարք չլուծված հիմնախնդիրներ, որոնցից հատկապես արժե նշել ունեցվածքի անհավասարության աճը եւ արմատավորված կոռուպցիան:

Եվ ամենից կարելու է այն հանգամանքը, որ Հայաստանի իշխանությունները պետք է լուծեն այդ խնդիրները: Հակառակ դեպքում երկրում աճող սոցիալ-տնտեսական անարդարությունը խթան կհանդիսանա նոր անհանգստության եւ բողոքի ալիքի համար: Ահա թե ինչու տնտեսական աճի վիճակագրական արդյունքները բավարար չեն եւ անհրաժեշտ են լուրջ պարտավորություններ հավասար սոցիալ-տնտեսական զարգացման եւ կոռուպցիայի դեմ հրատապ եւ արդյունավետ պայքարի համար: Այս ամենի անհրաժեշտության ապացույցը ներկա տնտեսական ճգնաժամն է:

Ազգային ժողովը պետք է անմիջապես տեսանելի դառնա՝ որպես հայկական քաղաքականության ծանրության կենտրոն: Այս փոփոխությունը բավականին կարելու է, հաշվի առնելով այսօրվա կենտրոնացված նախագահական իշխանությունը, որն արդեն իսկ սկսել է լիազորությունների փոխանցումը Ազգային ժողովին, որտեղ արդեն իսկ նոր ընդդիմություն է ի հայտ եկել:

Այսպիսով, չնայած ներկա քաղաքական ճգնաժամն ուղղված է նախագահական իշխանության դեմ, իրականում վճռորոշ ճակատամարտը տեղի է ունենալու խորհրդարանի պատերից ներս:

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՄՆ ՄՈՂԵԼԻՑ ԲԱՂԱՔԾ ԴԱՍԵՐ

Այս համատեքստում Հայաստանում եւ ԱՄՆ-ում համեմատական փոփոխության հոգեբանության հետաքրքիր գուգահեռներ կարելի է տանել: Հայաստանի դեպքում քաղաքական փոփոխության հոգեբանության շարժիչ ուժը ժողովրդի արթնացումն է, իսկ սահմանումը՝ անտարբերությունից եւ պասիվությունից հոգնած բնակչությունը: Ամերիկյան քաղաքականության դեպքում Բարաք Օբամայի նախագահական արշավը նույնպես ներկայացրեց փոփոխության օրակարգ, որն ուղղված էր բնակչության մեծամասնությանը՝ խոստանալով Բուշի աշխատակազմի ութ տարիներից հետո փոխել ուղղությունը: Եվ որպես փոփոխության թեկնածու՝ Օբաման ի վիճակի եղավ միավորել եւ արթնացնել Ամերիկայի ժողովրդին, որը ներգրավված չէր քաղաքականության մեջ եւ բավականին անտարբեր էր դարձել:

Օբաման որպես փոփոխության գործիչ

Քառասունվեցամյա սենատոր Բարաք Օբաման՝ որպես Ամերիկայի առաջին աֆրոամերիկացի եւ ԱՄՆ պատմության մեջ ամենաերիտասարդ նախագահներից մեկը, ներկայացնում է հեղափոխական փոփոխություն Ամերիկայի քաղաքականության մեջ: Պարտության մատնելով ավելի քան մեկ տասնյակ թեկնածուների, օգտագործելով հեռացող նախագահ Ջորջ Բուշի հանդեպ եղած դժգոհությունը, ինչպես նաեւ հանդես գալով որպես Իրաքի պատերազմի հանդեպ ընդդիմադիր հայացքներ ունեցող քաղաքական «օտարական», Օբաման ձեռք բերեց փոփոխության անհրաժեշտությունը կարեւորող քաղաքական ծրագիր:

Նա կարողացավ համախմբել եւ ոգեշնչել երիտասարդ դեմոկրատներին, իսկ նրա ընտրարշավը ներառեց բազմաշերտ աջակիցներ: Վերջիններիս մեծամասնությունը երիտասարդներ եւ ավելի կրթված մարդիկ էին, ովքեր առավել քան ոգեշնչված էին նրա փոփոխության գաղափարով: Նրա աջակիցները հաղթահարեցին ռասսայական խտրականության խոչընդոտը, քանի որ Օբամայի մաշկի գույնը այլեւս չէր հետաքրքրում մարդկանց:

Օբաման՝ որպես փոփոխության թեկնածու, ոգեշնչեց շատերին իր՝ «կանգնի՜ր հանուն փոփոխության» եւ «այո՛, մենք կարող ենք» արտահայտություններով՝ հիշեցնելով ամերիկացիներին Ջորջ Քենեդիի ժամանակվա հույսի եւ երիտասարդության մասին:

Օբաման, իր իսկ բառերով, «նոր սերնդի» թեկնածուն է, որն առաջարկում է «նոր առաջնորդներ» եւ «նոր տեսակի քաղաքականություն»:

Նրա փոփոխության, հույսի, ապագան անցյալից նախընտրելու ուղերձները (մեսիջները) նույնպես կարող են օգտագործվել հայկական քաղաքականության մեջ:

Նախագահ դառնալուց հետո Օբաման այժմ «պատասխանատվության» կոչ է անում՝ պահանջելով առաջնորդներից հաշվետու լինել, ներառյալ իր անձը, եւ նույնիսկ հրապարակավ ներողություն է խնդրել իր սխալների համար:

Հիմնական տարբերությունները

Օբաման՝ որպես ամերիկյան փոփոխության թեկնածու, ի վիճակի էր համախմբել եւ ոգեշնչել ամերիկացի ընտրողներին՝ առաջարկելով թարմ գաղափարներ եւ խոստանալով իրական փոփոխություն: Ինչո՞ւ էր Հայաստանն այդքան տարբեր: Չնայած Հայաստանի եւ Ամերիկայի՝ փոփոխության կարիք ունեցող քաղաքական իրականության նմանություններին, կան մի քանի կարեւորագույն տարբերություններ.

1. Զվեները նշանակություն ունեն. Հայկական եւ ամերիկյան մոդելների միջեւ առաջին ու հիմնական տարբերությունն այն է, որ Միացյալ Նահանգների քաղաքականության մեջ զվեները նշանակություն ունեն եւ պաշտպանված են: Ամերիկյան ընտրությունների ժամանակ ծագած խնդիրները բացառություններ են, այլ ոչ թե օրինաչափություններ:
2. Տարբեր քաղաքական համակարգեր. Հայաստանում քաղաքական համակարգը «վերելից ներքեւ» է եւ փակ կառուցվածք ունի, որտեղ իշխանությունը կենտրոնացված է նախագահի ձեռքում: Միացյալ Նահանգներում քաղաքական համակարգի իշխանությունը կենտրոնացված չէ միայն նախագահի ձեռքում, այլ բաժանված է մրցակից կառավարման կենտրոնների միջեւ: «Ստուգման եւ հավասարակշռման» համակարգը առողջ եւ դրական մրցակցություն է ստեղծում իշխանության բոլոր երեք ճյուղերի միջեւ. գործադիր ճյուղ, որը կառավարվում է նախագահի կողմից, օրենսդիր ճյուղ կամ Կոնգրես, եւ արդարադատության ճյուղ, որը ներառում է Գերագույն դատարանն ու այլ անկախ դատարաններ եւ արդարադատության մարմիններ: Այս երեք ճյուղերից յուրաքանչյուրն ունի մյուսներին հսկելու իշխանություն եւ իրավունք, որպեսզի որեւէ ճյուղի իշխանության կենտրոնը առավել գերակա չլինի մյուսների հանդեպ:

Այսպիսով՝ քաղաքական համակարգի կառուցվածքն արդեն իսկ ապահովում է օրենքի իշխանության վրա հիմնված ժողովրդավարություն:

Քիզնեսի եւ քաղաքականության տարանջատում

Երկրորդ կարեւոր տարբերությունն այն է, որ ամերիկյան քիզնես շահը առանձնացված է ամերիկյան քաղաքականությունից, սակայն ունի լոբբինգի եւ մասնակցության միջոցով հասարակական քաղաքականություն մշակելու կարողություն: Այդ գործընթացը անց է կացվում խիստ կանոններով եւ սահմանափակումներով: Կան նաեւ սահմանափակումներ՝ կապված այս կամ այն թեկնածուին նվիրաբերված գումարների հետ:

Իրական քաղաքական կուսակցություններ

Ի հավելումն կայուն ամերիկյան քաղաքական կուսակցական համակարգի, հայկական եւ ամերիկյան քաղաքական համակարգերը տարբերվում են նաեւ քաղաքական կուսակցությունների դերերով: Հայկական քաղաքական կուսակցությունները, որոնք չունեն իրական տեղային եւ ազգային ներգրավվածություն, մնում են թերզարգացած եւ ոչ հասուն: Շատ քաղաքական կուսակցություններ չունեն գաղափարախոսություն կամ քաղաքական հստակ ծրագիր կամ պլատֆորմ: Այնուամենայնիվ, Միացյալ Նահանգներում վերջին մի քանի տարիների ընթացքում երկու հիմնական կուսակցությունները դարձան գերիշխող: Չնայած այս երկու կուսակցություններից (Դեմոկրատական եւ Հանրապետական) յուրաքանչյուրը տարբերվում է իր քաղաքական գաղափարախոսությամբ, ավելի կոնկրետ սոցիալ-տնտեսական եւ արտաքին քաղաքականության դիրքորոշմամբ, սակայն համակարգը համեմատաբար կայուն է, բայց՝ չափից ավելի կանխատեսելի:

Այս կայունությունն ուղղված է եղել իշխանության բարձր ատյաններում երրորդ կուսակցության առջեւ դռները փակելուն, քանի որ թե հանրապետականների եւ թե դեմոկրատների՝ ներկայիս քաղաքական համակարգը պահելու շահը համընկնում է: Միեւնույն ժամանակ ամերիկացիների մեկ երրորդը իրենց «անկախ» ընտրողներ են համարում:

«Ընդդիմության» դերը

Ամերիկյան համակարգը տարբերվում է նաեւ «ընդդիմության» դերի նշանակությամբ, որը անկախ իր փոքրամասնություն լինելու հանգամանքից, միշտ ի վիճակի է լինում ճնշում գործադրել քաղաքական գործընթացների վրա:

Արդյունքում ընդդիմությունն ընկալվում է որպես քաղաքական համակարգի անհրաժեշտ տարր, եւ քաղաքականություն մշակելու ու երկկուսակցական ոգին պահելու համար ներգրավվում է իշխող կուսակցության կողմից: Նույնիսկ նախագահ Օբամայի՝ իր հակառակորդ Հիլարի Էլիսթոնին պետքարտուղար նշանակելն ի ցույց է դնում գործընթացի հասունությունը: Հայաստանը պետք է գիտակցի, որ ճկուն ու գործուն ընդդիմություն ունենալն առողջ եւ կենսունակ ժողովրդավարության նշան է եւ վտանգ չի ներկայացնում պետության կամ համակարգի համար:

Վերջաբան

Մարտի 1-ից մեկ տարի անց արդեն հստակ է, որ հիմա Հայաստանը կանգնած է կարելու շրջադարձի առջեւ: Հասարակական հանրահավաքների ժամանակը կարող է ավարտվել, սակայն հիմա արդեն ժամանակն է Հայաստանի յուրաքանչյուր քաղաքացու համար ներգրավվել քաղաքականությանն ու ռազմավարությանը վերաբերող առողջ եւ օրինական քննարկումների մեջ: Ամենից կարելուրն այն է, որ անհնար է վերադառնալ նախկինում եղած ստատուս քվոյին, սակայն պետք է լինի փոխակերպում՝ ժողովրդական բողոքից դեպի քաղաքական ներգրավվածություն կամ մասնակցություն: Հայաստանի «ժողովրդական քաղաքացիները» պետք է հնարավորություն ունենան դառնալու գործուն դերակատարներ, այլ ոչ թե քաղաքական համակարգի կրավորական հանդիսատեսներ:

2008-ի նախագահական ընտրությունների արդյունքում առաջացած հասարակական լարվածությունն ու քաղաքական դաշտի բեւեռացումը, երկխոսության բացակայությունն ու անհանդուրժողականությունը անհրաժեշտաբար առաջացնելու են քաղաքական գործընթացներում հասարակական գործոնի, քաղաքացիների դերի բարձրացման անհրաժեշտություն, հանրային ընկալումների փոփոխություն եւ «նոր ընդդիմության» պահանջարկ:

Այս մեկ տարվա ընթացքում Հայաստանում տեղի ունեցող իրադարձությունների խթանմամբ սոցիալ-հոգեբանական իրավիճակը վատացավ՝ ժողովրդի մեջ առաջացնելով լարվածության պայմաններ՝ հոգեբանական խնդիրների սրվածություն, ֆրոնտրացիաների մի ողջ փունջ, անհարմարվածության, դեպրեսիվ վիճակներ, հոգեհուզական լարվածություն եւ համապատասխան հակազդումներ, սթրեսային վիճակներ ու դրանց տրվող ամենատարբեր հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմներ՝ ագրեսիա, արտամղում, ժխտում, ռացիոնալի-

զացիա եւ այլն: Եւ մտահոգիչ է, որ դեռ երկար ժամանակ կպահանջվի՝ հաղթահարելու այս որակի հակազդումներն ու համապատասխան վարքագիծը, որպեսզի դրանք չդառնան բնավորության կայուն գծեր եւ հոգեկերտվածքային առանձնահատկություններ մի ողջ ժողովրդի համար:

ONE YEAR LATER: THE PSYCHOLOGY OF COMPARATIVE CHANGE IN ARMENIA AND THE US

Introduction

One year after the tragic events of March 1, 2008, Armenia remains challenged by the lingering effects of an unresolved post-election crisis. Although triggered by the February 2008 presidential election, which was widely criticized for being neither free nor fair, the underlying causes of Armenia's post-election crisis include several unresolved problems, ranging from widening socio-economic disparities to a pronounced political polarization.

The events on the ground in the immediate days following the election were largely unexpected. The spontaneous demonstrations and rallies organized by the opposition as a "people's movement" were seen by the Armenian authorities as a threat to their own power and a challenge to their authority. This was a dangerously short-sighted view, however, as lawful and peaceful rallies should be more correctly viewed as contributing to a health and dynamic democracy, where dissent and even opposition within legal limits is respected.

In this way, the process of the election, and the conduct of the post-election crisis, mattered much more than the actual result. And unlike other elections, the 2008 presidential contest were distinctly different, as there was a notable end to general apathy among the public. This was marked by growing social discontent that accumulated over the past several years but which was only triggered by the emergence of a newly unified opposition with a an "agenda for change."

This agenda for change was most significant in terms of confronting the authorities' strategy of "eliminating ideological content" in order to weaken and divide a new sense of public and civic activism. This strategy was effective in preventing the development of a deeper unified ideology among society and tended to limit the capacity of the opposition to fully exploit the social and political polarization of society.

Within this context, there is an interesting parallel in the psychology of comparative change in Armenia and the United States. In the case of Armenia, the psychology of political change was driven by the awakening of the people, and defined by a population no longer satisfied with apathy or inactivity. In the case of American politics, the presidential campaign of Barack Obama also espoused an agenda for change, appealing to a majority of the population by pledging to change course after eight years of the Bush Administration. And as a candidate for change, Obama was also able to mobilize and awaken the American people, which had largely become apathetic and disengaged from politics.

But what is most challenging for all parties interested in bolstering democracy and securing stability in Armenia is the fact that the crisis is far from resolved. Equally troubling is the fact that there are several unresolved, underlying problems fueling unrest, notably including widening inequalities in wealth and entrenched corruption. For the authorities, the imperative to resolve this crisis is to adopt new policies capable of implementing real change, while reflecting the new political and social reality, and embarking on a sincere political dialogue engaging all segments of Armenian society. For the opposition as well, the need is to accept the need for dialogue, especially given the expectations and demands of the newly reawakened population.

One year after March 1st, it is now clear Armenia is now at a significant turning point. The time for public demonstrations may be over, but now is the time for every Armenian citizen to become engaged in a healthy and lawful debate over politics and policies. Most of all, there can be no return to a status quo, but there must be a transformation of popular protest into political participation. Armenia's "public citizens" must be allowed to become actors and no longer limited to being mere spectators in the Armenian political system.

The Logic of the Presidential Election of 2008: The Change of the Public Perception

Syuzanna Barseghian

Armenia's 2008 presidential elections can be compared with all elections held since 1991. Just as before, this election was dominated by promises and new expectations, from both the elections and from the candidates, both pro-governmental and opposition. This election was also the same as past elections, due to an unequal election campaign, one-sided and pro-establishment media coverage, a variety of sociological surveys—clearly not reflecting the true picture—which attested to the unequivocal victory by the candidate of the authorities. Additional similarities included the impediments of the election campaign, uncontrolled campaign expenses, election bribes, the use of administrative levers, and an election process accompanied by fraud and violence. Moreover, this election was defined by disputed election results, which were later endorsed by international observers and their organizations, but which triggered opposition mass meetings that were subsequently violently “dispersed” by the authorities. And the unprecedented nature of this “dispersion” was the use of an excessive force and the death of at least ten people.

The same logic likewise continued throughout the pre-election and election process of 2008. However, these elections were distinct because, this time, apathy did not accompany the entire pre- and post-election process. And during the post-election phase, there was a civic and psychological process which the authorities tried to define as an “appropriation of state power” and a “coup” attempt, whereas the opposition called it a “people’s movement.”

In general, the same logic has accompanied all presidential elections held in Armenia after 1991. The opposition, according to unofficial data and even within the public consciousness, always triumphed over the authority's candidate. However, the choice was made not only and not inasmuch in defense of the given opposition candidate but despite the authority's candidate, and not with the “for” but with the “against” slogan. We could say that during the years of independence, except for 1991, the Armenian citizens did not have the opportunity to choose their preferred leader by way of elections. That is to say, the citizens did not choose but rather voted for a candidate. The presidential elections of 2008 were

distinguished by the fact that the citizens finally felt that they could change many things; the citizen and the society became a factor in the political life. This certainly is commendable, but at the same time this factor must be strong and also independent from exploitation for political purposes.

In contrast to the media information disseminated and the various research results presented by the authorities in recent years with respect to Armenia's fairly stable sociopolitical situation and balanced social and psychological condition, a considerable portion of the country's body politic is discontent with the state of affairs and, specifically, over the socioeconomic domain. Even though the official statistics herald double-digit economic growth in recent years, very little positive changes have been reflected in the financial capabilities and societal health of most Armenian residents.

And this ever-growing societal discontent has reached its culmination before and after the elections. This discontent was present for several years, but a leader has emerged—at the right place and the right time—allowing this discontent to manifest itself with a new “agenda,” which is neither artificial, nor incited or forced by anyone. Various studies conducted in Armenia demonstrate that societal discontent is ever-present and has not experienced sudden changes during the election periods. The greater relative proportion of the population is discontent with the way in which democracy is developing in the country. The great majority believes that the country is not going in the right direction, that economic growth has not improved standards of living, and, moreover, the majority feels that the financial situation of one's own family has experienced negative—rather than positive—changes. However, greater societal discontent is dependent not solely on the socioeconomic situation but also on the avenue toward the country's democratic development. The bulk of the citizenry is unhappy with democratic reforms.

A demand for change has begun to take shape among the Armenian body politic, and this demand, first and foremost, is dependent on the absence of evident positive changes. At the same time, the authorities continuously and fairly steadily are creating a trend toward “eliminating ideological content.” This results in the reduction of the number of people affiliating themselves with a direction of ideology and this, in its turn, reduces political and civic activeness. Under these conditions, it becomes fairly difficult to form a uniting ideology that can harmoniously include different political and

ideological unions and, more importantly, become the ideology of the “majority.” Social division is also a result of the extreme polarization of the political spectrum and a consequence of social polarization.

Considering the aforesaid apathy, it is most likely that the authorities did not expect that serious instability and an outburst of oppositional force would or could occur, even if the country’s socioeconomic condition had deteriorated. And this mindset led to the conviction that, a) since it was projected that there was no one who could compress and amass the society’s protesting and oppositional potential, b) since the object to oppose is not that apparent, and it is not clear as to who really is accountable for the actions taken—or the lack thereof—and, c) since throughout the entire period of “reforms” Armenian residents have accumulated a rich experience of surviving under the most extraordinary circumstances, therefore, conditions can not drive them toward the active opposition and any resolute self-coordinated action encompassing the entire country, while the manifestations of permanent oppositional activeness cannot seriously impact the environment that has already formed inside the country.

Members of the non-established civil society are apathetic toward political processes, violation of their own rights, social justice and other matters. It is very easy to push an apathetic society toward corruption. Yet the Armenian society possesses a bizarre manifestation. It contributes to election fraud and election bribes but, also not becoming accustomed to falsified elections, it comes out to fight against it. Aside from their administrative resources, if the authorities did not have the human resources upon which they could rely, the chance of voting falsification would have been reduced to a great extent. Consequently, the opposition’s leader must also guide the people not only during the pre-election phase, to receive votes, and the post-election phase, to receive support, but also from a much earlier period, by making the people become factors, and not instruments in the political process.

However, the events of the 2008 presidential elections differed in this sense. There is an overall impression that many in Armenia today have become used to the notion that any kind of protest and social and political involvement is useless, and, therefore, have chosen to adapt to the established order as the best strategy. But the majority of the body politic showed that it no longer wished to live like before. The people

demonstrated a fair share of vitality and a desire toward involvement in changes and politics.

Yet the greatest concern is the disappointment that could emerge among the masses who have awakened from apathy, and this disappointment is dangerous for the whole society. It is therefore necessary to learn lessons from such developments. The important conclusion drawn from this process is that such an oppositional work method can no longer serve as an example for the new opposition. The latter, which needs to emerge, must be of a wholly other quality, approach, and manner. But, on the other hand, such an opposition “figure”—who is extremely radical, emotional, and able to refute every governmental decision and action—has become so firmly established within the social consciousness that it would be very difficult, but not impossible, for a different leader or a political force—one that is less radical and emotional, with clear plans and a pragmatic approach—to assume a place in the “new opposition.”

The Psychological Peculiarities of the Presidential Election Period

Armine Ghazarian

The Peculiarities of Armenia’s Electoral Culture

Armenia’s present-day electoral culture and tradition has clear-cut peculiarities. The use of all tactics—including intimidation, bribery, etc.—for an unequal race is an inseparable part of the elections. And in most recently, such traditional tactics were supplemented by the actions of the state’s law enforcement personnel who, on April 12, 2004, had “dispersed” the participants of an opposition rally. Also, the presence of special detachments carries a negative psychological effect in Yerevan. In the emotional and rational sense, the impression is quite horrendous while the feeling of fear is quite evident. The presence of police and army vehicles brings forth public provocation and a sense of defenselessness.

Such an environment of fear is created and is convenient because:

- there will be residents who, on the premise of avoiding any trouble, will not go to the polling stations and, as a result, their ballots will be used;
- automatically there is an “overpowering” election campaign carried out by the authorities in favor of one candidate.

All elections in Armenia have fixed but one special formula and order: the authority's candidate must be elected. And the elections in Armenia have confirmed the tradition of forming the authority by way of the authorities.

The Distinct Stereotypes of the Post-Election Political Field

The post-election events have consolidated, among the body politic, several existing stereotypes, which are perilous and have destructive tendencies for a small nation like Armenia. Those who were direct observers to, or participants in, the events make the “we” and “they” distinction. For example, they use words such as “the present-day authority,” “the present-day government,” “the *Karabaghtsis*,” “the *Hayastantsis*,” “the police,” “Hailur,” etc.

The negative public disposition toward the police—or the entire special services, for that matter—is further deepening and consolidating.

There are also behavioral public stereotypes, which clearly express several volitional and psychological attributes:

- 1) Expressed audacity on the individual level. This is manifested by protests and resistance;
- 2) Volitional stereotypes on the group level. This is manifested by organized expression of discontent, group insubordination, and group suppression of insubordination.

The Creation of an “Enemy Figure” Among the Nation

During the pre-election period, the authorities propagated—with a clear purpose—the “fear” factor among the public, and the latter was afraid to speak out for its preferred candidate.

Ideological activities were carried out by the authorities for days to consolidate the argument that those protesting at Liberty Square were criminals, lost and instigated people, “zombies” and “drug addicts,” and criminal lawbreakers. Depicting the nation's “portrayal” with such descriptions expresses an anti-national propaganda as well as a national discredit and a deprivation of positive national reputation.

The same tactic, the psychological attack, is still in use still since the March 2008 tragedy. The official media periodically describes this event as “the riots of March 1,” which assumes that the judicial system is dealing with people who are “guilty” of an organized disorder and not those who are arrested for dissidence.

Such propaganda toward the nation is even more dangerous since the Armenians already are “used to” treating one another with extremism and to over- or under-estimating each other. And the creation of an “enemy figure” among the nation upsets the social and psychological balance and, instead of integrating, a subconscious tendency of division emerges. Every Armenian aspires to come out, and to “become free,” from an amalgamation with the distorted figure, not giving any importance as to by whom, when, why, about whom, and under which conditions the “negative labeling” was carried out.

The Peculiarities of the “Movement”

The 1988 “Movement” was enormous and was a psychological “awakening.” Twenty years later there is also a “Movement” which, however, was “born” from another subtext, but, nonetheless, still marks a “psychological awakening.”

The first movement had the content of preserving the form: national unity, unification, precise ideologies, Armenia-Diaspora-Artsakh collaboration. The content of this second movement, on the other hand, was an outburst of remonstrance that had accumulated over the years. And this movement was able to unite all the discontented layers of society. The Movement found its leader in Levon Ter-Petrosian. He was able to surmount the emotional barrier existing between himself and the people. But, still, there remained an opposition, an electorate which needed his atonement. And only a part of this electorate decided to support him prior to the elections, whereas the other part, becoming disappointed by the clear violations of the law, gave their support to Ter-Petrosian only after the elections. Following February 19, 2008, the priority of the Movement’s social issues passed into the psychological domain. The struggle and protest in the name of justice, dignity, and rights grew on a daily basis. Consequently, the movement’s direction and meaning became clear under the “banner” of democracy. And naturally, the struggle’s form and content subsequently were to correspond with the “slogan.”

It is apparent that many among the opposition have joined the first president because of common objectives. Moreover, the people easily understood Levon Ter-Petrosian when he said: “use me as a tool to free (yourselves) from the incumbent authorities and the heirs of their regime.” A part of the people, perhaps subconsciously, also “holds” the idea that “demanding back” and “taking back” the authority from Ter-Petrosian is “much easier” than doing the same from Robert Kocharian and his heir. That is, when the people were to use Ter-Petrosian as the “best candidate” or as a “tool” for power change, they acknowledged that only he could fight against the ruling administration, the people who had “seized” the power. And once this “work” was done, the people then would have fought against Ter-Petrosian himself.

The movement objectively weakened over time, however, and the people cannot continually and attentively follow the battle of the opposition. Guided by the imperative of daily concerns and matters, the people are now busy taking care of their first-order needs. Yet, on the other hand, the movement weakens when its leader does not “offer” any information and encouragement to his followers.

Having observed, one year later, the demeanor of both the Movement and the political opposition which is not represented in the Armenian parliament, we can say that the two have changed to some extent. And, specifically, the priority has now become the release of those who were detained for their political convictions. Also, this priority serves as the nucleus for the “unique dialogue” between the opposition and the authorities. And if the latter does not wish to polarize the opposition’s attention on other matters, or to have the opposition’s “activity” in or control over other societal relations, the most convenient “subject matter” therefore are the trumped-up criminal cases, which already have developed into a “cliché” and psychologically have become socially “tolerable.”

The Movement still exists one year later while the non-parliamentary opposition attempts to establish itself on the basis of democracy—the logic of the ideas which it has adopted and has used as a banner. That is, in the stead of old and “struggle-themed” banners, the opposition now renounces the “fundamental” image and “renews” the new, the more moderate and “negotiation-ready” image. And all through recent times, it is solely the Heritage Party, the National Assembly’s only opposition fraction, that has fulfilled this image. At a time when the Armenian society is polarized to a

large extent, this young party has reflected—both inside and outside the parliament—almost all issues of societal concern. Heritage is a new force that aims to consolidate its moderate position in the political opposition.

It is also noteworthy that the psychological advantage of this force lies in the fact that its members, supporters, and followers enjoy a respected “image” in the political field. Heritage’s electorate primarily is determined by its high standing, and, being a true opposition, the party preserves its distinctiveness as a democratic, liberal, and moderate force. Heritage formed the image of a parliamentary opposition in a very short time, and such an “expressive” and effective oppositional force had never before existed in Armenia’s parliament. And with its aforesaid image, the Heritage Party subconsciously establishes, among the body politic, a sense of faith, trust, and positive disposition toward the parliamentary opposition forces of tomorrow.

The administrative reshufflings—in place of administrative reforms—made during this past one year of the new presidential tenure have further angered the people and, what is more, not always the best new human resources are appointed to different offices. In the case when there was a mediocre authority with mediocre personnel, now, however, and according to the changes made and the staff appointed, the “worst of the worst” are encouraged to assume posts. And the body politic is “sensitive” toward the reputation and the moral and psychological peculiarities of those individuals. With the presence of—and the pressure by—domestic political issues, the imperative for the formation of the new president’s “image” was the implementation of those “changes,” with the intention of departing from Serzh Sargsyan’s psychological “twin state” with Robert Kocharian. Also, in order to detach himself from the previous president, Sargsyan needed to exhibit an acute and opposite approach and to take a dissenting step from Kocharian’s foreign policy; hence the invitation of the Turkish president to Armenia, the signing of a declaration with respect to the Mountainous Karabagh issue, etc.

Facing a legitimacy issue and domestic political problems, the Armenian authorities are searching abroad, in foreign policy, for “victories.” And attempting to establish itself as an administration, they are working with the opposite political logic. Naturally, the assumed steps cannot be the same and the same results cannot be expected, and the legitimate leader of the solidarity society could have accomplished this. The society’s attention

sometimes and involuntarily is turned toward external relations, even under socially unfavorable conditions, and this seems an expression of distrust toward the authorities.

In any case, the tactic of the ruling administration is such that the authority-controlled news media do not disseminate any information on the political opposition and, rather, provide news with respect to foreign relations and analyses, carried out in an official manner and depending on the interests of the officialdom. Social “uncertainty” and apathy were observed because of the “smeared” picture of the true negotiations process, and specifically concerning the Mountainous Karabagh question. But the latter not only is an object of exploitation in external relations, but is also a cornerstone for domestic political solutions. It has been a basis for power change and the latter is directly related to the first president, and it was in connection with this key issue that he announced a suspension of the struggle through public rallies. Afterward, there came about an interesting societal phenomenon, which was highlighted after October 17, 2008. This was the widespread interest toward the domain of the Mountainous Karabagh issue, and this interest was manifested with fairly equivocal emotions and panicky dispositions.

Since the public rallies of the opposition have halted, the masses now are unable to express their protest, and there was a “temperate” discontent that was transforming into another direction, which was directed by the leader of the “fundamental” opposition. The contradiction here is noteworthy. It is the psychological distinctiveness of the masses and it forms an interesting and an unusual “circle.” The leader said, “we are temporarily ceasing the struggle, we are not hindering” and stated the “reason.” And, by manifesting a high level of involvement, the masses “took” the bait and began following and “dealing with” the matter. The country submerged in a state of panic and it was flooded with analyses, commentaries, and conversations containing an imminent danger. Perhaps, this also was a “protective” layer for expressing domestic social matters. But if all political analysts and political scientists voice their concerns, and at the same time if the non-politicized members of the society likewise do this, we can see its clear reason: the skepticism toward the authorities when resolving any issue, and, moreover, the objectively or deliberately circulated distrust in regards to the Mountainous Karabagh question.

Already for the past one year, the society, the opposition, and the international community have recognized a political crisis in Armenia, a tension between the country's opposition and the authorities, a worsening social and psychological condition, and a step taken not in, but against, the direction of democracy.

In any case, all three presidents possess one common link or crossroads: the March 1 tragedy. And regardless of their volition, the people do make associations and some time thereafter they definitely will wish to free themselves from the figures who bring forth those associations. And with a "cleaner" slogan that assumes one acute change, the person can unite the divided, demoralized, "exhausted," and stratified society and people.

Armenia's Post-Election Crisis

Richard Giragosian

It was not the election itself that was the most important development for Armenia. Nor was it the actual vote that was most significant, but rather the process of the election campaign that was more revealing because the unlevel playing field and the closed political system were much more serious problems than the one-day problems with voter fraud and other irregularities.

Clearly, the post-election crisis in Armenia, after the wave of demonstrations and public protests over the February 19 presidential election, has led to three specific trends. First, the post-election crisis in Armenia is far from over and, in fact, it is only continuing. The crisis is still there and there is no chance of going back to the pre-election status quo, no matter what some of the Armenian authorities may want or claim. Second, a related development concerns the political, social and economic realities of the current situation in Armenia. Specifically, the post-election crisis only revealed and confirmed the growing level of discontent, frustration and anger over the mounting inequality and disparities of wealth and income (and of power) in Armenia.

The post-election crisis also put new pressure on the Armenian government, as the level of popular discontent has been awakened. But the third development is somewhat different, and stems from the fact that

the current stage of politics in Armenia is about the need for change. Not only change by itself, however, but positive change—reform and progress. This is the challenge for the new, post-Kocharian period of Armenian leadership—to move forward toward a more open and fair political system based on consent not fear.

Comparative Change: Lessons from the US Model

There is an interesting parallel in the psychology of comparative change in Armenia and the United States. In the case of Armenia, the psychology of political change was driven by the awakening of the people, and defined by a population no longer satisfied with apathy or inactivity. In the case of American politics, the presidential campaign of Barack Obama also espoused an agenda for change, appealing to a majority of the population by pledging to change course after eight years of the Bush Administration. And as a candidate for change, Obama was also able to mobilize and awaken the American people, which had largely become apathetic and disengaged from politics.

Obama as an “Agent for Change”

As America’s first African-American president, and one of the youngest in history, the 46-year old Senator Barack Obama, represents a revolutionary change in American politics. Defeating more than a dozen rival candidates, Obama won on a platform that stresses the need for change, seeking to exploit discontent with the outgoing Republican President George W. Bush, casting himself as a political “outsider” and highlighting his opposition to the Iraqi war. He has largely succeeded in galvanizing younger Democrats and his campaign has rapidly grown to include a broad and diverse base of support. The majority of his supporters were among the youth and the more educated, who were much more excited over his message of change. But his support also overcame race, with many voters no longer concerned over his race.

As a candidate of change, Obama also inspired many, with his calls to “stand up for change” and “yes, we can!” reminding Americans of the hope and youth of late President John F. Kennedy. In his own words, Obama was the candidate of a “new generation,” offering “new leadership” and a “new kind of politics.” His messages of change, hope and choosing the future over the past can also be used as references to Armenian politics as

well. And since becoming president, Obama now calls for “responsibility,” demanding greater accountability by leaders, including himself, and has even publicly apologized for his own mistakes.

The Main Differences

As the American candidate of change, Obama was able to mobilize and inspire the American voters by offering something new and promising real change. Why was Armenia so different? And why is real change in Armenia unfulfilled? Despite the similarity between the American and Armenian political context of a need for change, there are several key differences.

1. Votes Count

The first, most basic difference between the American and Armenian models is the fact that in US politics, votes count and are protected. Problems in American elections are the exception, not the rule.

2. Different Political Systems

In Armenia, the political system is a “top-down” and closed structure, with power concentrated in the presidency. In the US, the power of the political system is not centralized in the executive branch but is divided among competing power centers. This system of “checks and balances promotes a healthy and positive competition between the three branches of government: the executive branch, headed by the president, the legislative branch, or Congress, and the judicial branch, composed of the Supreme Court and other independent courts and judicial bodies. Each of these three branches of government has power and authority to supervise each other, ensuring that no one power center becomes too dominant. In this way, the very structure of the political system guarantees democracy based on the rule of law.

The Separation of Business & Politics

A second important difference with Armenia is the fact that American business interests are kept separate from American politics, with the capacity to lobby and participate in the formulation of public policy, but

according to strict rule sand limits. There are also limits on the amount of money that can donate to candidates and political parties.

Real Political Parties

In addition to the stability of the American political party system, another difference between the Armenian and American political systems is the role of political parties. Armenian political parties remain under-developed and immature, with no real grassroots or national engagement. Most political parties also lack ideology or policy platforms. But at the same time, in the US case, there has been a problem in recent years, however, as two major political parties have come to dominate American politics. Although each of these two parties, the Democratic and Republican Parties, differ greatly in terms of political ideology, most clearly in terms of economic, social and foreign policies, the U.S. system has evolved into a fairly stable, but overly predictable virtual “alternation of power” between both parties in both the executive and legislative branches of government.

Such stability has also tended to close off the highest level of politics to any third party challenge, as both the Republican and Democratic Parties share a vested interest in maintaining the current system. But at the same time, nearly one-third of American people now consider themselves “independent” voters.

The Role of the “Opposition”

The American system is also different in terms of the role of the “opposition,” which is usually able to exert pressure and influence over the political process despite its minority status. In this way, the opposition is seen as an important and necessary part of the political system, and is engaged by the ruling party to formulate policy in a spirit of cooperation known as bipartisanship. In fact, even President Obama’s anointment of his rival, Hillary Clinton, as Secretary of State, demonstrates the maturity of the process. Armenia needs to recognize that the fact that a dynamic and active opposition is a sign of a healthy and vibrant democracy, and is not a threat to the state or the system.

Conclusion

One year after March 1st, it is now clear Armenia is now at a significant turning point. The time for public demonstrations may be over, but now is the time for every Armenian citizen to become engaged in a healthy and lawful debate over politics and policies. Most of all, there can be no return to a status quo, but there must be a transformation of popular protest into political participation. Armenia's "public citizens" must be allowed to become actors and no longer limited to being mere spectators in the Armenian political system.

The social tension and polarization of Armenian politics, as well as the absence of discourse and the state of intolerance, all of which stem from the 2008 presidential elections, will inevitably reveal the need to increase the societal factor and the role of citizens in the political process, a change in public perception and a demand for a "new opposition."

The events that occurred in Armenia in the past one year, and those that are still taking place, have brought about a social and psychological decline and have created public tension. As a result, we now face growing psychological problems, such as frustration, depression and discomfort, psychological and emotional strains and appropriate responses, as well as stress and resultant reactions. All this has led to the adoption of a variety of psychological defense mechanisms: aggression, ousting, denial, rationalization, etc. And it is a troubling fact that a long time is still needed to triumph over such reactions and related behavior so that they do not become fixed character traits, or affect the mentality and psychological characteristics of the Armenian people.

